

Gramatika egitura jakingarri batzuk

JOSE ANTONIO MUJIKA

1. Gramatika kontu mehe batzuk ekarriko ditut ondoko lerroetan plazara. G. Arrue hernaniarraren (1811-1890) libururik ezagunenean irakurri berri ditudan egitura "berezi" batzuk aztertzen eta argitzen saiatuko naiz¹. Ez dira egiturok, haste-hastetik aitortzea komeni da, maiztasunez-edo euskal gramatikaren plazaren erdigunea zor zaien horietakoak. Bazter-egiturak dira, nolabait esan. "Erabillera bitxi samar jakingarria" irizten dio horietako bati L. Akesolok, Arrueren liburu horrek orain bi urte izan duen edizio berriaren prestatzaileak². Eta horrexegatik beragatik beharbada, bazter-egiturak direlako, alegia, utzi dituzte alde batera gramatikaririk gehienek, denek ez bada. Aipatu ere ez dira egiten gehienetan. Merezki dute, haatik —nik horrela uste dut—, azteraldi bat, zein ere laburra den, bai berez eta baita ohizkoago diren egituren eitea hobeto ezagutzen lagungarri izan daitezkeelako ere.

Askotan esan izan da Arruek Brabanteko Jenobebaren "bizitza" gai harturik idatzi zuen liburu hau dela, Lardizabalen *Testamentu zarreco eta berrico Condairaren*ekin batera, Gipuzkoako etxeetan gehien irakurri izan den liburua, joan den mendean eta baita geroago ere. Pentsatzekoa da, beraz, ondoko urteetako gipuzkeraren prosa ereduan eraginik izango zutela bi liburu horiek, beste zenbaitekin batera. Goi-goi mailakoak ez badira ere, prosa nahiko egoki eta landua dutenak bait dira biak, batetik, eta, zuten irakurlekoa zutelarik, bateko zein besteko nabarmenkerietatik libre ibiltzen dakitenak, bestetik³. Gerora, ordea, mende honen hasierako garbizalekeriak-eta ekarritako aldaketa ezaguna tarteko, ahulduz joan zen eragin hura, erabat itzali ez bazen ere. Aski hurbileko egiten zaizkigu oraindik ere, halaz guztiz, zaien prosaren alderdirik gehienak. Bitxi zaizkigunak ere ez dira falta, ordea, espero zitezkeenez. Arruerenean ere badira horrelakoak, eta ez gutxi gainera. Horietakoak dira, batez ere, ondoren aztertuko ditudanak.

Honako edo horrako idazlearen berezitasunak, bereak zein bere leku-denborei dagozkienak, aurkitzeari ekiten diogunean, lexiko eta morfologi kontuetan ipini ohi ditugu sarri askotan begiak, beste ezertan baino lehenago, nabarmenenak direlako-

(1) *Santa Genovevaren vicitza antziñaco denboretaco condairan ederrenetaco bat* izenburu luzea darma liburu horrek. Tolosan agertu zen lehenbizikoz, 1868an. Gero, jakina denez, 1885ean berriz argitaratu zen, baina izenburua bera eta testu osoa goitik behera aldatuta. L. Akesolok 1987an "Klasikoak" sailan argitara eman duen edizio berria lehen edizioari jarraitzen zaio, hau da, 1868koari. Artikulu honetako aipamenak, besterik adierazten ez bada, Akesoloren edizio honi dagozkie.

(2) Aipatu liburuan, 27. or.

(3) Bere lanbidea ongi zekiena omen zen Arrue, Mitxelenaren ustez, berebiziko estilista ez bazen ere (ikus *MEIG* III, 43 hh).

edo. Deklinabide atzizkiei, aditz jokoari eta horrelakoei begiratzen diegu batipat, gramatikari dagozkionetan. Gordeagoak gertatzen zaizkigu, beharbada, egitura sintaktikoei dagozkienak. Testua aski erraz ulertzen badugu, ez gara askotan ohartzen nolako egiturak erabiltzen diren bertan, gaur egun ere ohizkoak diren ala berezi samarrak ote diren.

Horrelakoxeak dira, hain zuzen ere, artikulua honetan aztergai hartuko ditudan egiturak. Batzuk Arruek bere-bereak dituela esango nuke, euskara landu beharrenden beharraz aukeratuak, *X ote, edo Y...zen* gisakoak, esate baterako. Beste batzuk ordu-rako ere zahar-kutsua bazutenak izan daitezke, *X-rekin Y* egitura "kopulatiboa", adibidez. Beste batzuk, azkenik, haren leku-denborei dagozkienak dira, *-(e)na bezala* itxuraz moduzkoa den perpausak har dezakeen balio esplikatiboa, konparazio baterako.

Hartara jarriz gero, beraz, horrelako egitura "berezi" bat baino gehiago aurki daiteke Arrueren liburuan. Baita bizpahiru baino aise gehiago ere. Horrela, besteak beste, maila adberbioak —*hain, guziz, txit; ez, ia inoiz, oso*— izen sintagmaren barnean maiz hartzen duen lekua: *ondore guziz gaiztoak* (37. or.), *toki zein izugarrian* (53. or.); *norengan* saileko kasuak genitiborik gabe eraikiak: *gizonak ganako* (35. or.); *-etatik bat; guzien -enak; horrenbeste bat; zein asko* etab. izen sintagmari doazkionetan. *Geroenean, behingoan, bertatik, gehiagoren gehiago* etab. adberbioen sailean. *Etorri ez al zen* gisakoak, mendeko perpausen sailean...

Artikulu honen helburua ez da, ordea, Arrueren prosaren zer-nolako guztiak, are gramatikari dagozkionak ere, aztertzea. Aukera zitezkeen artean zazpi dira lan honetarako hautatu ditudan egitura "bereziak". Aurreneko lauak izen sintagmari dagozkio: (1) gorago aipatu dudana *X-rekin Y* egitura "kopulatibo" zaharra; (2) *harako ... a/hura/-(e)nean*, maila jasoan batez ere gaur egun ere erabilia, baina neurri handi batean oraindik azterkizun dagoena; (3) *bere hura*, Arruek maiztasun jakingarriz erabiltzen duena; eta (4) *-(e)rainoko guzia*, balio berezia izan dezakeena. Beste hirurak perpaus mailakoak dira, hau da, perpaus elkartuari dagozkionak: (5) *X ote, edo Y ... zen*, koordinazio bitxia; (6) *-(e)nean egon/geratu*, modua adierazteko; eta (7) *-(e)na bezala*, moduzkoaren itxurapean kausa ere adierazteko balio duena.

Xedea ez da, esan dezadan hau ere azterketan barrena abiatu baino lehen, egitura horien historia ikertzea, etorkia non duten bilatzea, urte eta mendeetan zehar nondik-nora ibili diren mugatzea edota beste hizkuntzekin konparatzea. Barne azterketa da, nolabait esan, hemen burutuko dena. Hau da, egituraren beraren zer-nolako gramatikalak aztertuko dira eta argitara ekarri, ahal delarik. Eta ez da, horrela espero dut, alferreko lan hutsala izango, gainerako ikerketetarako ere oinarri sendoa eskaintzera iristen bada.

2. IS [X-rekin Y]

2.1. Sakonegi aztertua izan ez bada ere, behin edo beste aipatua izan da orain baino lehen *IS [X-rekin Y]* gisako egitura "kopulatiboa". Aiputan hartu zuen lehena, oker ez banabil, Mitxelena izan zen (1964: 122 hh.): egitura honen kasu bat aurkeztu du, *Ene veguiacaz vioçeen artean*, eta "sorprendente construcción" dela dio, bide batez, egitura bera daramaten XVI. eta XVII. mendeetako beste bizpahiru testu aipatzen dituelarik. Aurrerago, Mitxelenak berak (1978: 228) Iztuetaren testu bat aipatzen du, egitura bera are nahasiago duena, posposizioa izen lagun eginik agertzen bait da, *Irizar-equin maizterraren arteco aucia*, eta "parece una manera más bien retorcida de decir algo que se puede expresar de modo mucho más simple y directo"

dio. Urte batzuk geroago, egitura honi eskaini zaion lanik luzeen eta beteena argitaratu eman zuen Lakarrak (1983). Lan horren helburua ez zen, berez eta zuzenean behintzat, egituraren zer-nolakoak azaltzea, beste hizkuntzekin konparatzea edo egituraren etorkia bilatzea. "Fenomeno zahar" horren corpus ahalik eta osoena atontzea zuen xede eta 1800. urte arteko kasu guztiak jasotzen dira bertan, ondoko urteetan ere sarraldi laburra eginaz, gipuzkerazko testuetan batez ere; "bizkaieraz", izan ere, "usadio hori ia desagertua" bide bait zen XIX. mendean. Ehundaka dira artikulu horretan aipaturiko kasuak.

Akesolok, halere, Lakarrak dakartzan lekukoak gorabehera, "erabillera bitxi samar jakingarria" irizten dio, Arrueren liburuari eginiko hitzaurrean, eta "amaseigarren mendeko euskal testoetan ere aurkitzen" dela gaineratzen du (27. or.). Egun erabat galdua dagoen egitura hau, ordurako ere aski zaharkitua egon zitekeena, ez da, halere, ez horren bitxi ez eta horren XVI. mendeko bakarrik. Eta Lakarrak ekarritako lekukoez beste, Arrue bera ere ez da oso lekuko txarra, maiztasun aipagarriaz erabiltzen bait du egitura hori.

Hona, beraz, aurrera gabe, Arrueren liburuan ageri diren kasuen zerrenda (egituraren luzera markatzen duen etzana nirea da):

- (1) Santa Genovevaren vicitza (...) *amacquin beren seme-alabentzat* era egoquian (azaleko izenburuan)
- (2) *nere senarrarekin nere gaitzegokiari* (...) ezin begiratu diozute (52)
- (3) *zurekin neretzat* askoko da (53)
- (4) *berarekin beren familiai* on egiezu (58)
- (5) etzaite *munduarekin bere gauzai* itsatsi (59)
- (6) ona ote edo gaitzoa dan, *Golorekin Kondeak* jakingo dute (63)
- (7) *bere semetxoarekin beretzat* etzauntza bigun bat moldatu zuen (71)
- (8) *bere aurtxoarekin basauntza* beste lagungabe ikusi zanean (73)
- (9) Zein pozik *nere aurrarekin nerau* jazteko arropak egiten jardungo nitza-kean! (74)
- (10) *Jenobeharekin bere semeak* uda berria eta uda igaro (...) (83)
- (11) *bere semearekin bera* otsoak puska zitzaten, beldur zan (89)
- (12) *bere semearekin bera* mortu artatik atera zituelako (124)
- (13) Gu *zurekin zure semea* aspaldi hillak ziñatelakoan seguru geunden (125)
- (14) *berakin beren emazteai* lagun zegiela (126)
- (15) *Dukearekin Dukesaren* serbitzari guziak arritu (...) (135)
- (16) malko gori ugariak ixuri zituzten; baiña inork baiño biziagoak *Sijifredorekin Desdixadok* (148)

2.2. Ez dut uste azterketa sakonetan murgildu behar denik, Arruek egitura hau nola erabiltzen duen ikusteko. Zer-nolako nagusienak behintzat berehala datoz agerira:

- a) Izen biz osaturiko sintagma izaten da beti horrela gauzatzen dena, hirugarren izenik, *eta*-dun kopulatiboetan ez bezala, sekula agertzen ez delarik.
- b) Osagaion ordena, bestalde, bat da beti: *-ekin* atzizkia daraman izenak sintagmaren lehen burua hartzen du beti, bigarrenak sintagma osoari dagokion atzizkia bereganatzen duelarik. Hau, da, beraz, egitura: IS [*X-rekin Y*] atzizkia; IS [*Golorekin Kondea*]k, esate batera-

ko⁴. Egokiago iruditzen zait egitura horrela irudikatzea, Lakarrak egiten duen moduan baino. Izan ere, harenak, hau da, IS [I-kin I-dekl. atz.] egitura-laburpenak⁵ ez du jasotzen azken atzizkiak bi izenei eragiten diela.

- c) Balioari dagokionean, beste honen parekoa da IS [X eta Y] atz. "Kopulatiboa" da, beraz, maila bereko bi izen lotzen dituena.
- d) Sintagma osoa honako kasu hauetan ageri da Arruerenean: nominatiboan, ergatiboan, datiboan, genitiboan eta destinatiboan. Hona, hurrenez hurren:

bere semearekin bera (11)

Golorekin Kondeak (6)

berakin bere familiai (4)

Dukearekin Dukasaren (serbitzari guziak) (15)

bere semearekin beretzat (7)

Lakarrak aurkeztu corpusean kasu instrumentaleko adibide bat ere ageri da: *urrearekin zilarrez* (1983: 55). Ez lekuzko kasuetan ez soziatiboan ere ez da ageri, ordea, Arruerenean. IS [X-rekin Y]rekin egitura, izan ere, bitxia eta ulergaitza litzateke.

Azpipimarratzekoa da genitiboaren maiztasuna. Bai Arruerenean eta bai Lakarrarenean ere oso-oso maiz agertzen da [X-rekin Y]ren egitura, eta horietako askotan, azkenaren corpusean behintzat, ondoren posposizioen bat daramala. Hona honen adibide batzuk:

Beragaz Presebalen caltean (50, a)

Surequin nere gaisean (51, h)

Peru Xauna derechan vategaz vere osseyñ Alonsoen artean (51, e)

Sortaldearequin eguardiaren bitarteco aice bat (51, i)

Garagarrillarequin Uztaillaren artean (53, q)

Jakingarria da, batez ere, posposizioaz luzaturiko X-rekin Y-ren artean egiturak duen maiztasun handia. Bestelako kasuetan urritzen eta are galtzen ari zenean ere, egitura horrek bizirik iraun zuen, esamolde egina-edo bailitzan. Horrela, esate baterako, bizkaieraz ia desagertutzat eman zitekeenean, hona Prai Bartolomeren *Euskal Errijetaco (...)* liburuan Lakarrak aurkitu zuen exenplu bakarra:

Pecatarijagaz Jaungoicuaren arteco Baqueginac (53, p)

Eta horrelakoak dira, baita ere, Lardizabalen *Testamentu Berriaren Condaira*-n aurkitu ditudan kasuak⁶:

Jesus-ekin Judas-en arteko izketa (107)

(4) Ez bide da horretaz ohartu Akesolo, egitura horretako adibideak ematerakoan, bat alderantziz ematen bait du: *Golok Kondearekin* (27), Arrueren testuan ez bezala.

(5) Lakarrak, egia esan, I-kin/gaz idazten du egitura honen lehen osagaia adierazteko. Osagai hori I-kin bezala I-gaz ere izan daitekeela esan nahi du horrek. Sartaldeko egitura hau -gaz atzizkia duela ageri bait da testu askotan, normala denez. Artikulu honetan, ordea, Arrueren testuak aztertzen ari garelako, batetik, eta egitura bera axola zaigunez, bestetik, X-rekin ipiniko dut beti, horrek bai -kin bai -gaz adierazteko balio duelarik, ordea.

(6) Obraren zati bat baizik ez du jasotzen esku artean dudana edizioak; Testamentu berriari dagokiona, hain zuzen ere. Obra osoa ikusita, datu berriak aurkituko genituzke behar bada.

San Pablo-rekin Juduen artean zer gertatzen zitzayon (217)

Erroma-rrakin Juduen arteko pakeak (232)

Juduakin Siria-rren arteko despita (232)

Ia denetan gainera, ageria denez, posposizioa nominalizaturik dago, gorago aipatu dugun Iztuetaren testuan bezala.

- e) Sintagma kasu nominatibo, ergatibo edo datiboan dagoenean —eta, beraz, “sintagmarekin aditzaren arteko” komunztadura gorde behar denean—, azken hau pluralean doa beti, baita sintagma singularrean dagoenean ere. Arruerenean behintzat horrela da, batere salbuespenik gabe, *eta*-dun kopulatiboetan bezalaxe:

Golorekin Kondeak jakingo dute (63)

bere semetxoarekin bera otsoak puska zitzaten (89)

Eta numeroarekin batera pertsona ere aldatzen da, behar denean. Ondoko perpaus honetan, esate baterako, *zurekin hura*-ren komunztadurak *zuek* ematen du:

zurekin zure semea aspaldi hillak ziñatelakoan (125)

Beste honako hiru hauen pareko dira, beraz:

Golo(k) eta Kondeak jakingo dute

bere semetxoa eta bera otsoek puska zitzaten

zu eta zure semea aspaldi hilak zinetelakoan

Honetaz ere ohartu zen Lakarra: “Marka bedi aditza pluralean komunztadura dela kausa” dio testu baten iruzkin gisa eta honela jarraitzen du: “honen adibide frango dira lan honetan bilduen artean” (1983: 51, g). Ez du, halere, adierazten komunztadura hori soil eginkizun ala derrigor eginbeharra ote den. Arruerenean, esan bezala, beti egiten da.

Komunztadurarena da, nik uste, posposizioaren bidez sortzen den sintagma luzearekin batera, egitura zahar honen “kopulatibotasunaren” frogarik garbiena. Horrelakoetan, izan ere, *-ekin* ez da izen sintagma aditzaren osagarri bilakatzen duen atzizkia, bi izen lotzen dituen hizkia baizik, juntagailua bailitzan. Garbi ikusten da hori, ohizko sozietiboarekin alderatzen bada:

(17) Jenobebak bere senarrarekin aitaren etxetik joan bear zuen egunean (36)

Perpaus horretan zein bere aldetik doazen sintagma bi ditugu: *Jenobebak* ergatibo batetik eta aditz sintagmaren osagaia den *bere semearekin* sozietiboa bestetik. Eta horrexegatik doa aditza singularrean, hain zuzen.

- f) Ez da pentsatu behar, dena den, *X-rekin Y* sekuentzia ematen den guztietan egitura “kopulatibo” hori dugunik. Gerta bait daiteke,

hain zuzen, zein bere aldetik doazen sintagma bi izatea hor ere, (17). perpausean bezala, hurrenkera gorabehera. Ondoko testu honetan ikus daiteke hori:

(18) Garai onetan sartu zitzayen Jenobebarekin Sijifrido ezkondu zuen Obispoa
(37)

Nor sintagma dugu hor batetik, aditzaren objektu zuzena: *Sijifrido*. Eta *norekin* osagarri zirkunstantziala, bestetik: *Jenobebarekin*. Hor, beraz, ez dago "Jenobeba eta Sijifrido" irakurtzerik, sintagmen hurrenkera gorabehera.

Zenbaitetan, ordea, zalantzazkoa ere izan daiteke testua. Batera zein bestera irakur daitekeena, alegia. Lakarra ohartu zen horretaz ere eta garbi adierazten du: "ez bait da erraz erabakitzen egitura hau denentz" (1983: 50). Ez du, halere, zehazten non diren zalantzak.

Osagaien ordena bestelakoa denean, (17).aren bezalakoa esate baterako, dudarik ez da sortzen: "kopulatiborik" ez dago hor. Ordenarekin batera komunztadura ere aldeko duenean ere zalantzarik ez da inola sortzen: "kopulatiboa" segurua da horrelakoetan. Gainerakoetan sortzen dira dudak eta zalantzak, komunztadurak zehazten ez dituen *X-rekin Y* kasuetan, alegia: *aitarekin amaren etxera joan naiz* perpausean, konparazio baterako. Zer dugu hor: *aitaren eta amaren etxera joan naiz?* Ala *amaren etxera joan naiz aitarekin?* Azkenak dirudi normalena. Arruerenean, ordea, gauza ez litzateke horren garbia izango.

2.3. Sartaldeko esamoldea da aztertu berri dugun hau, Mitxelenak (1978: 228) zehatz dioen bezala. Bizkaieraz, dena den, gipuzkeraz baino lehenago galdu bide zen. Harrigarria da azken euskalki honetako idazle batzuegan izan zuen erabilera emankorra, Arrue eta Izuetaengan, esate baterako. Arkaismoa izan daiteke haiengan ere. Baina besterengan *X-rekin Y-ren artean* bezalako esamolde eginetan fosilurik bezala baizik ageri ez den bitartean, aipatutako horiengan zabal dabil deklinabidearen beste zenbait kasutan ere. Euskara jaso landu nahiaren ezaugarria ote, besteren artean, hori ere?

Hor uzten dut galdera, argi berrien zain. Eta galderarekin batera, bertan utziko dut honainoko azterketa ere, horrenbestez "irakurlearekin niretzat askoko" ote den susmoa hartuta bait nago.

3. harako...-a/hura/-(e)nean

3.1. Ezin esango dugu inolaz ere egitura hau zaharraren zaharraz bitxi edo berezi zaigunik. Mendebaldean behintzat aski ezaguna eta erabilia bait da, oraindik ere, euskara idatzian eta jasoa batik bat. Guztiarekin ere, ezezaguna ez den arren, behar adina aztertua izan denik ere ez dut uste egiaz esan daitekeenik. Euskaltzaindiak orain berriro argitara eman duen *EGLU I* gramatikan, esate baterako, ez zaio inolako aipamenik eskaintzen, ezta bidenabar eginikorik ere. Azkuek (1925: 427) honako aipamen labur hau baizik ez dio egiten: "(...) en las expresiones adverbiales *onako au* este de marras, *orako ori* ese de marras, *arako a* aquel de marras". Hiztegian, berriz (Azkue 1906, s.u.), honela ematen da *arako* hitzaren itzulpena: "el de marras, celui dont on a deja parlé". Baina ez han ez hemen ez da egiturari berari buruzko bestelako azalpenik ematen.

Orotariko Euskal Hiztegia-n (Michelena 1989, s.v.) argibide gehiago eta adibide ugariago eskaintzen zaizkigu: "Partícula (forma adnominal de *hara* [hacia] allá)" dela esaten zaigu, sortzen duen sintagmaren egiturari buruzko azalpen batzuk eran-

tsiz ondoren. *Hara* adlatibotik baino areago ez ote dator, ordea, *hara* presentatibotik? Egiturari buruz ematen dituen azalpenak, dena den, zehatzak eta egokiak dira guztiz, Akesolok Arrueren liburuan ematen dituenen aldean zehatzagoak, nik uste.

Merezi du, guztiarekin ere, egitura honen zer-nolakoetan sakonago saiatzeak, ahal bada behintzat.

Arrueren kasuak aztertuko ditut, batez ere, ondoko lerroetan. Baina, hori bai, zorionez eskumenean dugun *OEH*-n ageri diren adibide eta argibide ugariak ere oparo baliatuz. Hona, beraz, aurrera baino lehen, Arrueren pasarte guztien zerrenda (sintagmaren luzera markatzen duen etzana nirea da):

- (19) Arritzatzu (...) eta *arako makilla hura*, piztia gaiztoetatik zere burua gorde dezazun (103)
- (20) Baiña *arako len ez bezelako soñeko arekin* ikusi zuenean (...) izutu eta beiñoan sasartean gorde zan (86)
- (21) zuek *arako neguan aiñ garrazki kantatzen zuten bele-zatar ayek* baño askoz polikiago kantatzen dezute (79)
- (22) eta *arako Kondeak eskutik zeraman emakume desitxuratu eta mutiltxo zoragarri hura* ikusi zituztenean, izututa arriturik geratu ziran (121)
- (23) Gogoratzen zaitu zer esan ziñidan *arako zergatik basauntzari illea erortzen zitzayon galdetu nizunean?* (84)
- (24) eta *arako Jenobebak Juan hura beiñoan ikusi zuenean*, Jaungoikoak zerutik bidaltzen zion Aingeru bat zala begitandu zitzayon (137)
- (25) *Arako aurrak aditu zuenean iñoren beldur-gabe beren kabitxoak egiñaz, pozez eta kontentuz beterik kantatzen ziarduten txoritxoek kanta-soñu zoragarria*, ok! deadar egin zuen (78 hh)

Zazpi pasarte dira guztira. Arruek 1885eko edizioan, bitxi edo bederen ez horren egoki iritziz, erabat aldatu eta bestela eman zituen guztiak ere. Egitura beretsukoak dira zazpiak, baina aldeak ere badaude batetik bestera, eta ez txiki-txikiak beti.

3.2. Azter ditzagun, aurrena, egitura honen formari dagozkionak. *Harako* honekin Arruek inoiz sintagma laburrak sortzen dituela dio Akesolok; askotan, ordea, “esaldi luzeei” hasiera emateko erabiltzen den “itz-giltza” dela ere aipatzen du (ikus 79, 84, 86, 103, 137 eta 151). Arazoa ez da, halere, areago zehazten: erabilera desberdin biri buruz ari ote da Akesolo, bata sintagmari eta bestea perpausari dagozkiena? Nolako sintagma, ordea, eta nolako perpausa? *OEH*-n honako zehaztapenak ematen dira:

- a. Izen sintagmari dagokion hasiera hitza da *harako*.
- b. Izen sintagma hori mugatua dago beti, mugatzailea gisa diferentetakoa izan daitekeelarik.

3.2.1. Izen sintagma da, beraz, *harako* hitzaren inguruan eratzen dena eta ez, itxurak itxura, perpausa edo bestelako esaldi mota. Hori bai, sintagma hori mota desberdinetakoa izan daiteke bai luze-laburrean eta bai barneko osaketan ere:

- a. Izena soilik daramana, nolabait esan:
IS [*harako makilla hura*]
- b. Barnean bestelako izenlagunen bat daramana:
IS [*harako (lehen ez bezalako) soineko har]ekin*
il

- c. Izenlaguntzat perpaus eralatiboa daramana:
IS [*harako* (*neguan hain garrazki kantatzen zuten*) *bele zatar haiek*]
il
- d. Izenlaguntzat perpaus erlatibo nominalizatua daramana, inesibo kasuan, denbora adieraziz:
IS [*harako* (*Jenobebak Jaun hura behingoan ikusi zuen*)*ea*]*n*
il
- e. Arruerenean horrelakorik ez bada ere, erlatiboz osaturiko beste IS mota batzuk ere ageri dira *OEH*-n *harako*-ren inguruan antolatuak:
IS [*arako sabel garbi* (*bederatzi ilabetian erabili eban*)*a*] (*Astar II*, 277)
erl
IS [*arako pekatua*, (*zeinegaz yayoten garian guztiyok*)] (*CatLlo 57*)
erl

3.2.2. Izen sintagma horrek hartzen dituen muga-markak eta muga-moduak ere desberdinak izan daitezke⁷:

- a. *-a* mugatzailea: *arako bekatuen sustraia* (Añ *EL*¹ 57)
- b. Hirugarren mailako erakuslea: *harako makila hura*
- c. Izen propioa: *arako bizkaitar Domingo Hegiko* (*Egiak* 86)
- d. Izenburu baten aipamena: *arako Viva Conde Jauna* (*RIEV*, 1925, 552)
- e. Aipamen luzea: *arako*: Vous qui pleurez (...) (A Ard 111)

Horrela antolaturiko sintagmak, jakina, deklinazio atzizkia hartzen du mugatzailearen ondoan, lekurik dagoenean, perpausetan betetzen duen paperaren arabera. Honako honetan, esate baterako, sozietiboaren kasuari dagokion atzizkia hartzen du: *harako lehen ez bezalako soineko harekin*. Inesiboari dagokiona, berriz, (23) eta (24) bezalako perpausetan.

3.2.3. *Harako*-k izen sintagmaren barnean hartzen duen tokiari buruz ere balegoke zer esanik. Azken aldiko joeratzko bat alde batera uzten badugu, sintagmaren lehen buruan doa beti *harako*. Izenlagunari dagokion tokia al da hori? Ez beti, nik uste. Izen sintagma soiletan, nolabait esan, edozein izenlagunek hartuko lukeen tokia hartzen du *harako*-k ere:

mendiko aulkia
harako aulkia

Eta, erabilera horretan, *harako*-ren pareko dira *honako* eta *horra*ko hitzak ere, ondoko adibide honetan ikus daitekeenez:

- (26) Bai al dakizu, aurra, zerekin edo zer gaiaz egin zittuan Jaungoikoak orrako mendi aiek, onako zelai eder auek eta arako itsaso zabal aiek? (Inza *Azalp* 34)

Izenlagun "normala" da, horrelakoetan, *harako*—*honako* eta *horra*ko bezalaxe—eta bere aurkezpen-balio deiktikoa gorde egiten du, besterik erantsi gabe.

(7) Bada *OEH*-n oso bitxi eta gainerakoak ez bezalako gertatzen den kasu bat: *bat* zenbatzaile mugagabeaz amaitzen dena, alegia: *ikusi ei yuen arako agure gordin bat* (Bilbao, *Ipui B* 56). *Harako* presentatiboaren lekuan ez ote egokiago hor *halako* moduzkoa?

Izen sintagma luzeetan, ordea, hau da, barnean beste izenlagunen bat daramatenetan —hau erlatiboa baldin bada, batez ere—, *harako*-k hartzen duen tokia ez da ohizko izenlagunei dagokiena:

harako urtero egiten zuen ibilaldia

baina

*mendiko urtero egiten zuen ibilaldia

Azken hau beste honetara esango bait litzateke:

urtero egiten zuen mendiko ibilaldia (erlatiboa)

Horrelako sintagmetan, beraz, *harako* tokiz aldatua dagoela-edo dirudi, zego-kion lekutik sintagmaren lehen burura ekarria, alegia: *urtero egiten zuen harako ibilaldia* → *harako urtero egiten zuen ibilaldia*.

Ustezko toki-aldaketa hori gorabehera, dena den, garbi dago horrelako egituraren *harako*-ren balio deiktikoa ahuldu egin daitekeela eta sintagmari hasiera ematen dion hitz-tresna bilakatze bidean dagoela. Perpausetik kanpora seinالاتu edo erreferentzia egin beharrean, badirudi sintagma luzea datorrela ohartarazten duen hasierako hitz tresna, giltz-hitza, izan daitekeela zenbaitetan.

3.2.4. Azken egitura luzeago honek zalantzarako bidea ere ekar dezake inoiz *harako*-z hasten den sintagmaren luzerari dagokionez. Izen sintagma nagusiak bere barnean beste IS bat daramanean —arrain handiaren barnean txikia, alegia—, *harako* zeini dagokion galdegin daiteke. *Harako ...-a ...-a* egitura, alegia, bitara uler daiteke: [*harako ...-a*] *...-a* edo [*harako (...-a) ...-a*]. Hona, esate baterako, neuk asmatuiko *harako gazteak ekarri zituen arropa haiek* adibidea bitara uler daiteke:

- a) [*harako gazteak*] ekarri zituen arropa haiek
(jakineko gazteak ekarri zituen arropa haiek)
- b) [*harako (gazteak ekarri zituen) arropa haiek*]
(gazteak ekarri zituen jakineko arropa haiek)

Edo *OEH*-n harturiko beste honetan:

(27) Zer da araku artan dagon gauza gorri (y) ura? (Alz *STFer* 136)

Bi dira, hemen ere, egin daitezkeen irakurketak:

- a) Zer da [*harako hartan*] dagoen gauza gorri hura?
- b) Zer da [*harako (hartan dagoen) gauza gorri hura*]?

Ahozkoan, egia da, doinuak garbi ditzake zalantza batzuk. Azken adibidean, esaterako, ez lirateke berdin esango, beharbada, a) eta b) aukerak. Lehenbiziko aukeraren *araku artan* multzo batean esango litzateke, ondoren tarte-eten laburra eginaz; bigarreanean, berriz, *araku* eta *artan* hitzen artean egingo litzateke tarte-eten hori.

Batzutan, dena den, osagai sintaktikoek berek gidatzen dute aukera: *harako* partikularen eta lehen mugatzailearen artean azken honi ez dagokion elementuren bat sartzen bada, sintagma osoari dagokio hura eta ez tartekoari. Hona, adibidez, *harako liburua erosi zuen mutil hura* perpausa bitara uler daiteke:

- a) [*harako liburua*] erosi zuen mutil hura
- b) [*harako (liburua erosi zuen) mutil hura*]

Baina tartean *zuenean* sartzen badugu, bakarra da aukera:

[*harako zuenean (liburua erosi zuen) mutil hura*]

Ezinkizun bait da *harako* eta bere sintagmaren artean beste inolako elementurik sartzea: **harako (zuenean) liburua*.

Honekin batera eta esandakoaren ildotik, beste zehaztapen hau egin dezakegu aztertzen ari garen egiturari buruz, izen sintagma den aldetik dagokiona: *harako* partikulaz hasten den sintagmaren barnean ezin da sintagmarena ez den elementurik sartu: **harako* Mikelek *liburua* irakurri du; **harako* polita da *Mikelek irakurri duen liburua*...

Zalantza bide hau dela-eta, nik bestela irakurriko nituzke, beharbada, *OEH*-k ematen dituen zenbait adibide. Honako hau, esate baterako:

(28) Arako Karpo Santuak desditxa au ikusi zuenean (Cb Eg II 157)

OEH-k ez du perpaus hau *harako ...-(e)nean* sailean sartzen. Honako hauek dira, hortaz, uzten dituen aukerak: a) [*Harako Karpo Santuak*]; edo [*Harako Karpo Santuak desditxa hau*]. Ez bata ez bestea ez dira, ordea, nire ustez, egokiak. Lehena posiblea da, berez, baina ez da oso normala aipamen hurbila izan duen pertsona aipatzean *harako* erabiltzea. Bigarrena, berriz, ezinkizun da, **[harako (Karpo Santuak) desditxa hau]* bait litzateke, sintagmarenak ez diren elementuak sintagma barnean sartuta. Denborazko sintagmarekin lotuko nuke nik, beharbada, *harako*: [*harako Karpo Santuak desditxa hau ikusi zuenea*]n.

Gauza bera esan daiteke beste honako perpaus honetaz ere:

(29) Zu, Jose Antonio, esku-zurdea artuta, zoaz arako an dagoan atx lerdnaren gañera (Ar Kr 140)

Nola irakurri behar da testu hori, [*harako han*], *OEH*-k bezala, ala [*harako han dagoen haitz lerdena*]ren gainera?

3.2.5. Sintagmaren elementuen kokapenari dagokionean, bada, azkenik, beste puntu mehe bat Arrueren testu zail bat hobeto ulertzen lagunduko diguna. *Harako*-sintagmaren barnean sintagmarena ez den elementurik ezin sar daitekeela esan dugu goraxeago. Sintagmarenak kanpora atera, ordea? Hau da, *harako...mugatzailea* mugarrietatik at eman al daiteke sintagmarena den elementuren bat? Orainagoko idazle batzuk izenlaguna *harako*-ren aurrean jartzeko joera omen dute. Hau da, eta adibidea nirea da, *harako etxeko gela ilun hartan* esan beharrean, *etxeko harako gela ilun hartan* ere esaten omen dute batzuk. Hortik aparte, ordea, ez dirudi horrelako "kanporatzerik" gertatzen denik.

Arrueren (25). perpausean, halere, badirudi beste mota bateko kanporatze bat ematen dela. Hona perpaus hura hemen berriro emana (mugarriak markatzen dituzten larriak eta sintagmaren luzera markatzen duen etzana nireak dira):

- (25) *ARAKO aurrak aditu zuenEAN inoren beldur-gabe beren kabitxoak eginaz, pozez eta kontentuz beterik kantatzen ziarduten txoritxoan kanta-soinu zoragarria, ok! deadar egin zuen*

Nire ustez, aditzaren aurrean behar luketen aditz sintagmaren elementu batzuk haren ondora pasa dira, perpausari itxura trakets samarra emanaz. Beste honetara garbiago litzateke:

HARAKO aurrak inoren beldur-gabe beren kabitxoak eginaz, pozez eta kontentuz beterik kantatzen ziarduten txoritxoan kanta-soinu zoragarria aditu zuenEAN (...)

OEH-k, ordea, ez du denborazkoen artean sartu eta badirudi, hortaz, honela ulertu duela sintagma, berariaz esaten ez badu ere:

HARAKO (haurrak aditu zuenean) inoren beldur-gabe beren kabitxoak eginaz, pozez eta kontentuz beterik kantatzen ziarduten txoritxoan kanta-soinu zoragarria

Irakurketa horrek, ordea, are traskeskeria handiagoa dakar, sintagmatik kanpoko elementuak sartzen bait ditu honen barnean.

3.3. *Harako*-ren balioari dagokionez, zer esan handirik ez dago: denboran edo tokian urrutira bidaltzen du beti partikula honek, gutxiago edo gehiago, baina "jaki-na", "aipatua" edo "seinalatua" izan den zerbait adieraziz. "El de marras", dio Azkuek, hots, lehen aipatua izan dena. Ez da gaizki. Baina beste hainbat nabardura ere izan ditzakeela esango nuke nik. Egokiak dira, horretan, Akesoloren azalpenak: "noizbaiko, beñolako, jakiñeko" (151).

Esan bezala, sintagma soiletan beteago gordetzen du *harako*-k adiera hori. Luze-etan, ordea, eta batez ere sintagma barnetik lehen burura "toki-aldata" den horietan, esandako adiera hori erabat galdu gabe beharbada, sintagma luzea datorrela adierazten duen hitz-tresna, mugarria, bilakatu da.

Eta harira egoki datorrenez, esan dezadan, amaitzeko, zenbaki honetan —eta gerora era maiz— omen eta aipagai izango dugun Mitxelenak berak aski sarri —egungo beste edozein idazlek baino sarriago, seguruenik— erabiltzen duela *harako* partikula sintagma luzean atari bezala. Argitara eman berri den *MEIG* bilduma eskue-tan hartu besterik ez dago, hori frogatzeko. Bi adibide emango ditut, beste hainbaten artean aukeratuak:

- (30) Teoria horrek, oker ez banabil, badu beste baten citea: harako Manuel Lekuona jaunak bere *Literatura oral euskérica*-n azaldu zuen harena (*MEIG* III, 107)
- (31) Badu liburu eder honek harako Orixeren *Urte guziko Meza-bezperak* eza-gunaren egitea eta antza (*MEIG* III, 127)

Eta besterik gabe, irakurle, "harako aztergai hartu dudana egituraren" azterketa buruturik, hirugarren egitura "berezira" igarotzeko ordu dudala uste dut.

4. bere hura

4.1. Aski maiz erabiltzen du Arruek lehen ikusian horren berezi ematen ez duen baina, bestalde, oso erabilia ere ez dirudien honako egitura hau: *bere* + *hirugarren erakuslea*, tartean izenik ez duela. Gainerako norenkiak ere erabil daitezke, noski, honelako egitura (*nire/zure... -hau/hori/hura*), baina, oker ez banago, Arruek ez du *bere* baizik erabiltzen, aztertzen ari garen liburuan bederen. Erakuslea, jakina, kasu desberdinetan, denetan ez bada ere, ageri da: *bere hura*, *bere haren*, *bere hari...*

Normalean, testuan bertan aipatu berri den izen bati egiten dio erreferentzia horrelako sintagmaren erakusleak, beherago aipatuko dugun esamolde egin batean izan ezik.

Hona, ordea, aurrera gabe, egitura hori erabiltzen duten testuen zerrenda (aurreko izena eta egitura bera markatzen dituzten etzanak nireak dira):

- (32) *semetxo bat* mundura eman zuen. O, ene biotzeko laztana! *bere hura* besartean estutuaz, esan zion (...) (51)
- (33) Gizon au bere *ezpata* jasoaz, *aurra* besoetatik kentzera joan zitzayon, baña Jenobebak *bere hura* besartean geyago ta geyago estutuaz, esan zion (...) (62)
- (34) Pozezko *bere* malkoak *esnetara* zerizkiola, *bere hura* edan, eta esan zuen (...) (70)
- (35) Batzuetan zegoen tokian bertan belauniko jarri, *bere aurra* bularraren kontra estutu, ama baten samurtasun guziaz *bere ari* begira jarri, eta esaten zuen (...) (75)
- (36) Lotan zegoen garayan, beti berekin zeukan *gurutzea* eskutik erori zitzayon, eta esnatu zanean, *bere aren* billan abiatu zan (98)
- (37) Golok, *ezpata bat* eskuan zuela Jenobebaren gelara sartu, eta onen aurrean bertan Drako tristea *bere arekin* josi eta hillotzik utzi eta deadartzar bat egin zuen (45)
- (38) baña laster beregandu, *bere egurra* artu, eta aoan zekarren ardi gaxoa kendu nairik, *bere arekin* otsoari eraso eta bere indar guziaz kolpe portitz bat buruan eman zion (85)
- (39) Orduan, mendiak bera zetorren errekatxoan *arri zorrotz bat* topatu, eta *bere arekin* ardi gajoari narrua ideki (...) (86)
- (40) Negar samiñak egin ondoan asi zan *bere ezpataren* billan, *berearekin* Golo josteko asmoz (111)
- (41) *Oroldio zati batzuek* eskuetan artu, eta leize-barruko arkaitzak, iritxi al zezakean tokiraño, *bere ayekin* leortzen zituen (98)
- (42) *Bere lagun guziak* eraiki, eta *bere ayekin* bideari ekin zion (132)
- (43) Arri eta zurturik Kondea, bere barrungo naigabeak itobearrik, *silla batean* jarri, eta gauerdia zalarik, ezertzaz oartugabe *bere artan* zetzan (110)
- (44) Zuhaitzaren oñean eseri, eta bere *semetxoa* magalean zuela *bere* eskuak tolestu, eta *bere artan* itxedon zuen egunsentiraño (67 hh)

4.2. Ez du zailtasun berezirik egitura horren azalpenak: *bere* - (izena) - *erakuslea* gisako sintagma dugu hor oinarrian, gorago esan bezala, izena isilpean duelarik. Eta izenaren elipsi hori da, hain zuzen ere, egiturari bitxi itxura eman eta maiztasun urri samarrekoa egiten duena. *Bere ezpata harekin* gisakoek, izan ere, aise ohizkoagoak dirudite *bere harekin* gisakoek baino. Horrexegatik, beharbada, Arruek berak 1885eko edizioa prestatu zuenean hamabi testu horietatik hamar aldatu egin zituen, egitura eliptikoa saihestuz. Beste zenbaitetan, egia da, lehen edizioan ageri ez zen testuetan sartu egin zuen⁸.

(8) Honako bi hauetan, esate baterako; a) *saskitxo bat* besoan artu, eta oyea zetzaten eri edo gaxoeta-
ra *bere arekin* joan eta (...) ematen zitzen (8); b) *Baina Wolf bere artatik* irten etzan (120).

Ulertzekoa da, beraz, egitura honek Akesologan sortu duen "harridura". Ohar labur bat eskaintzen dio ia aldioro, bere ustezko azalpena emanaz: "Aurreraxeago aipatutako zerbaiti buruzko izen-ordea *bere hura*, *bere ari*, *bere hartan* egiten du, eta ez bera, berari edo bertan" (51; ikus, baitaere, 75, 85, 86, 98, 110 eta 153).

Ikertzaile horren ustez, hortaz, *bera* erakusle indartuak behar luke *bere hura* egitura ageri den testuetan. Ez du, egia esan, argitasun handiegirik eskaintzen bere azalpenaren defentsan. Ez du, esate baterako, berariaz adierazten *berarekin* eta *bere arekin* forma beraren aldakintzat ote dituen, *-e-* baten epentesia tarteko.

Dena den, dagoen dagoenean ere, ez zait erabat betea eta asegarri iruditzen Akesoloren azalpena:

- a) Nondik daki, hasteko, erakusle indartuak behar lukeela pasarte horietan, erakusle soila bera aski litzatekeelarik? Izan ere, Arruek mendebaldeko joerari jarraiki (ikus *EGLU*: I, 147-155), *bera* erabiltzeko joera handia erakusten badu ere, ez dira falta haren liburuan aurreko zerbait berraipatzeko erakusle soila erabiltzen duten pasarteak ere:

(45) norbait gaizkitu orduko, hura ikustera berehala an zan (43)

(46) Arrez geroz Kondea aitua eta urtuaz zijoan; eta laster arenak egingo zuela etsi zuten (112)

Eta Arruek *bere hura* erabiltzen duen pasarte batzuetan, *bera* bezain egokia litzateke *hura* soila ematea, gauzak, batere beharrik ez dagoelarik, aldatzen hasi nahi ez baldin bada.

- b) Egiturak, bestalde, desberdinak dira: izenlagun bat galtzen da Akesoloren bidetik. Gisa horretako egiturak, ordea, izen eta guzti dute-larik, baditu Arruek: *bere lore ayen artetik* (144). Eta hortik abiatuz erraz ulertzen da, elipsiaren urratsa emanik, aztertzen ari garen egitura.
- c) Eta egitura desberdinak izanik, ezin dira, bestalde, beti-beti ordezkatu *bere hura* eta *bera* gisakoak. Izan ere, beheraxeago ikusiko dugun bezala, moduzko *bere hartan* eta lekuzko *bertan* ez dira parekoak: (44). perpausean, esate baterako, ezin da azken hau haren ordezkari eman, esanahia aldatu gabe. Hor, gehienaz ere *honela*, *horrela* edo *hala* eman daiteke *bere hartan* sintagmaren ordezkari, Arruek bere 1885eko edizioan egin zuen bezala.

4.3. Ez, azalpena ez doa bide horretatik, nire ustez. Azaldu behar dena, izan ere, ez da egitura bera, euskaraz guztiz eginkizun dena, Arrueren liburuan duen maiztasun aipagarria baizik. Eta maiztasun hori izenordainen eta erakusleen genitiboa, eta bereziki *bere*, erabiltzeko joera nabarmenarekin lotua dago. Hona, esate baterako, pasarte bi, joera horren erakusgarri:

- (47) Jenobeba bere jauregian bakardaderik andiengan bizi zan. Egunsentia agertzen ez al zan, bere leyaurrean jarrita bordatzen zituen loreen gañera malko

goriak ixurtzen zituen. Mezako ezkillak aditu orduko bere oratoriora lasterka joan, eta biotz guziz irazekiaz bere senarraren osasunagatik erregutzen zuen (43)

(48) Bere aurtxoak bere mantelean bildu, bere magalean ipiñi, eta ziotsan (...) (53)

Azken pasarte horrek, batere *bere*-rik gabe balego ere, euskara egokia eta guztiz ulergarria luke. *Bere*-z josia ageri da, halere. Itzulpena izatearen ondorioa izan liteke hori. Oinarrizko testuan, edota testu hori idatzia dagoen hizkuntzan, horrelako posesiboak erabiltzeko joera handia izaki, itzulpena bera ere horretara lerratua gertatu bide da. Hori izan daiteke, nire ustez, arrazoia.

4.4. Gatozen, ordea, noizpait, egitura bera sakonago aztertzeraz. Nola eta zein baldintzatan gertatzen da sintagma horretako izenaren elipsia? Horrelako elipsiak oinarrizko lege baten pean egoten dira, oker ez banago: gordean geratzen den izenak "berreskuragarria" izan behar du, hau da, testua zeri buruz ari den garbi jakin behar da⁹. Beste era batera esanik, izena ez bada berariaz esaten dagokion sintagman, beharrik ez dagoelako da, aipatu gabe ere zein den badakigulako.

Aztertzen ari garen pasarteetan aski ondo betetzen da lege hori. Testuan bertan aipatua dago, ia beti, piska bat aurreraxeago, isilpean utziko den izena. Eta horiexek osatzen dute aztertzen ari garen egituraren azpisailik emankorrena eta "berezieta": aurretik aipatua dagoelako isilpean uzten duen *bere X hura* egiturari dagokiona.

Bada, halere, egitura bereko beste azpisail bat, egun ere oso erabilia dena eta Arruerenean behin bederen ageria dena (44): *bere hartan* esamolde eginari dagokiona, alegia. Honako kasu honetan, hain zuzen ere, gordean utzitako izena ez da inon ageri, ez testuinguru hurbilean ez eta urrunean ere. Adberbio esaera egina dela esango nuke, modua adierazteko erabiltzen dena. Eta "esaera egina" denez, ez dugu testuinguruaren beharrik isilpeko izen hori "berreskuratzeko". Lexikoa geureganatzen dugun bezala geureganatu dugu "gauzak bere hartan uztea", dauden daudenean, dauden bezala, bere egoera hartan uztea edo horren antzeko zerbait dela. *Horrela* adberbioa da, hortaz, esaera horren ordainik hurbilekoena¹⁰. Eta testuinguruak besterik agintzen ez badigu, balio horixe emango diogu beti *bere horretan/hartan* sintagma eginari.

Hona neuk asmatutako adibide hauetan bi azpisailen arteko aldea:

(49) Kutxa handia erosi zuen eta bere hartan gordetzen zituen gauza guztiak

(50) Gauza guztiak bere hartan utzi eta afaltzera joan zen.

(49) perpausean *bere hartan* sintagma *non* galderari dagokio eta aurreraxeago aipaturiko *kutxa* da gordean utzitako izena; (50)ean, berriz *nola* galderari erantzuten dio *bere hartan* sintagma eta inguruan ez dugu isilpean utzitako izenaren aipamenik aurkitzen, beharrik ere ez bait dago. Alde bera ikusten da Arrueren (43) eta (44) perpausak alderatzen baditugu. Hura lehen azpisailekoa da, hau da, izena testuingurutik berreskuratzen dutenena eta, beraz, *non* balioa gordetzen du: *bere silla hartan zetzan*. Bigarrenean, berriz, *moduzko* esaldi egina dugu, izenaren berreskuratze be-

(9) Isilpean utzi daitezkeen baina, esan gabe ere, perpausean "dauden" elementuak lege eta baldintza zehatzen pean egoten dira askotan. Horietako bat, gordetako elementuaren berreskuratzeari dagokiona da. Ikus horretaz, besteren artean, Mª Lluisa Hernanz y José Mª Brucart, *La sintaxis* (Editorial Crítica, Barcelona, 1987, 112 hh) eta José Mª Brucart, *La elisión sintáctica en Español* (Bellaterra, Barcelona, 1987).

(10) *Bere hartan* aipatu dugu hemen esaera egin bezala. *Bere horretan* eta are *bere horrela* ere entzun daitezke adiera horretan berean. Beste kasuren batean ere erabil daiteke: *bere hartatik irten*, esate baterako.

harrik ez duena, nolarebait lexikalizaturik bait dago: *bere artan itxedon*, hau da, *horrela itxedon*. Arruek berak 1885eko edizioan honela aldatu zituen: (43)aren lekuan *bere jarlekuan* ipini zuen; eta (44)aren lekuan *onela*¹¹.

Horrenbestez, bada, aurrera egin eta laugarren egitura "berezia" aztertzeari ekin beharko diogu, geure lanari, ahal bada, behar adinako arreta eskainiz, Arruek "bere hari" eskaini zion bezalakoa.

5. -(e)rainoko guzia

5.1. Euskal gramatikan leku garbia duen egitura da hau ere: *-raino* adlatibo bukatuzkoa izenlagun bilakatzen da, *-ko* atzizkia erantsiz: *-rainoko*. Eta, jakina, horrela eratutako izenlagunari izen batekin ematen dio segida: IS[(...-rainoko)I]. Egitura horretako adibide bat baino gehiago aurki daiteke aztergai hartu dugun liburu honetan ere, eite desberdinekoak gainera (etzana, berriro, nirea da):

a) Noraino sintagma izen baten gainean eraikia dutenak:

(51) eta ala ezurretarainoko laborriak arturik (67)

(52) guziaz argi egiten dien eguzkiranoko guzia falta zat! (48)

b) Noraino sintagma aditz-izen baten gainean eraikia dutenak:

(53) guziak arritzerañoko jayera, debozio eta modestiarekin oi zegoan (36)

(54) bazter guziaz ikara eragiterañoeko zalaparta batekin ziegako atea itxirik (54)

c) Noraino sintagma adberbio baten gainean eraikia dutenak:

(55) oraindañoeko guzian begirik itxi ez det (56)

d) Izenaren ondotik emana, mugatzaile eta guzti:

(56) arpegi triste naigabetu eta semea izutzerañoekoarekin ari begira jarri (103)

Egitura bera da beti, eite eta itxura diferentetan emana. Horietako bat da, hain zuzen ere, hemen aztertu nahi dudana: noraino sintagma izenaren gainean eraikia duena eta ondoko izenaren lekuan *guzi* izenordaina daramana; goiko (52)aren ereduari dagokiona, alegia. Honako hau litzateke egitura, beraz: IS [_{ii}(I-rainoko) guzi]. Ondoko hauek dira egitura horri dagozkion testuak (etzana nirea da, hemen ere):

(57) nagusiaren lengo serbitzari guziak guziz gogorki artzen zituen, langilleetarañoeko guziaz beren alogera murrutuaz (44)

(58) guziaz argi egiten dien eguzkiranoko guzia falta zat! (48)

(59) gende on ayek, ala gizon nola emakume, eta aurretarañoeko guziak bidera irten, eta negarrez ziotsaten (...) (107)

(60) ikusi zuen nola bazter ayek eta zubatzetarañoeko guziak jendez beterik zeuden (126)

(61) Eta ez diozute begirutzen basautzari? Abereetarañoeko guziak nai diote gure Kondesa on maitagarriari (127)

(11) Honela dio (43) perpausaren ordainak 1885eko edizioan: *Sigifredo, estura larriak artu, bere besoak bularraren gainean gurutzetu, eta argiak aituaz eta itzaliz zijoazela alerik oartu gabe, bere jarlekuan zetzan* (95). Eta (44)aren parekoa, berriz, beste honako hau da: *zuaitz beraren oiñean ostera ere eseri, eta magalean zeukan-aurraren gainean eskuak tolestu eta negarrezko begiak zerurontz jaso, eta bigaramon egunsentiraiño onela egon zan* (39).

(62) (orazioak) *odeyetañoako guziak* igarotzen ditu (140)

5.2. Adiera kontuak gerorako utzita, forma aldetik egitura hau antzekoetatik berezten duena hauxe besterik ez da: sintagma nagusiari dagokion izenaren gunea *guzi* hitzak betetzen duela, alegia, eta ez beste edozein izen edo izenordainek. Horrek ematen dio itxura berezia sintagmari. Zer da, ordea, *guzi* hori: isilpean utzitako izen bati laguntzen dion zenbatzailea ala izenaren lekua hartzen duen izenordaina? Zenbaitetan bata dirudi eta beste zenbaitetan, berriz, bestea: (57) perpausean, esate baterako, aurreraxeago aipaturiko *serbitzari* izan daiteke isilpean utzitako izena: *langileetaraínoko* (zerbitzari) *guziak*; (58) perpausean, aldiz, ez da ikusten isilpeko izenik asmatzen ibiltzeko beharrik. Gauzak gehiegi behartzea litzateke, beti elipsiak aurkitu nahian saiatzea. *Guzi* zenbatzaile orokorra, izan ere, bai izenaren determinatzaile bai izenordain izan daiteke, hau da, bai izenaren ondoan bai haren lekuan joan daiteke (ikus *EGLU*: I, 237). Azken kasuan *guzi* bera gertatzen da sintagmaren mui-na, formalki bederen (*dena*-ren pare, horretan).

5.3. Zein da, ordea, horrelako egituraren erdigunea? Zein da, horrela esan badaitteke, sintagma horien muin semantikoa? Batzutan bederen, (58)an esate baterako, izenlaguna da sintagmaren ardatz nagusia: *eguzkirainoko guzia* sintagman *eguzki* da sintagmaren ardatz nagusia, esanahiaren aldetik: "baita eguzkia bera ere", "eguzkia eta guzti" edo horren antzeko zerbait adierazi nahi du. Egitura enfatikoa da, nolabait esan. Hau da, "baita X ere" modu hanpatuago batez esateko balio duen egitura:

baita langilei (berei) ere
 baita eguzkia (bera) ere
 baita haurrak (berak) ere
 baita zuhaitzetan (beretan) ere
 baita abereek (berek) ere
 baita odeiak (berak) ere

Beti zehatz eta berariaz adierazten ez bada ere, zenbait elementuz osaturiko multzoa hartzen da gogoan horrelako egiturarekin. Eta multzo horren azken elementuraino iritsi dela esaten da. Horretan, ordea, bi azpisail berez daitezke:

- a) Batzutan multzo osoari ematen zaio garrantzia eta multzoa osatzen duten elementu guztiak hartzen dira kontutan, Lardizabalen testu honetan bezala:

(63) burutik oñetarañoako guzia zauri bat egiña (139)

Hor gorputzaren "osotasunari" ematen zaio garrantzia. Gauza bera gertatzen da denborari dagozkionetan ere, Lardizabalen beste testu honetan ikus daitekeenez:

(64) arterañoako bere bizona-guzia esan zien (212)

Arrueren beste hau ere ildo beretik doa:

(65) oraindañoako guzian begirik itxi ez det (56)

- b) Besteetan, ordea, aipatzen den elementuraino iritsi izana nabarmendu nahi izaten da, multzoari garrantzi handiegirik eman gabe edota

multzoa zein elementuk osatzen duten zehaztu gabe ere: Horrelakoak dira aztertzen ari garenak. Argienetako bat aipatzeagatik; (58)a gogoratuko dut berriro ere: *eguzkirainoko guzia falta zait*. Jenobebak gauza guztiak falta dituela adierazi nahi du horrek, baina gauza horiek zeintzu diren zehaztu gabe, ordea: *eguzkia bera ere falta duela da nabarmendu nahi dena*.

Azken balio hau da, nik uste, Arruek bere testuei eman nahi diena, gorago ere esan dudana bezala, eta horretan dago, hain zuzen, egituraren berezitasuna, balio hori ez bait da ohizkoa.

Bada beste egitura bat, goiko horren antzik baduena, osotoro berdina ez bada ere: *eguzkia eta guzti, zuhaitzetan eta guzti...* Egitura kopulatiboa da azken hau, baina balio enfatikoa duena.

1885eko edizio guztiz berrituan, Arruek berak saihestu egin zuen zenbaitetan hemen aztertzen ari garen egitura hau: gauzak beste era batera adierazten ditu batzutan eta izenlaguna nominalizatu egiten du beste zenbaitetan (*eguzkirainoko, surretarainokoak...*). Inoiz, ordea, bere hartan uzten du lehen edizioko testua (*abereetarainoko guziak*).

5.4. Azken xehetasun bat azkenik, bidenabar bezala, atal honi amaiera eman aurretik. Gaur egun batez ere izenordain gisa erabiltzen dugun *den(a)* zenbatzaile orokorra ez du Arruek ia inoiz erabiltzen. *Guzi* erabiltzen du ia beti, bai determinatzaile eta bai izenordain. Zenbaitetan, egia da, *direnak* erabili hurren dabilela dirudi, honen aintzindaritzat har litekeen egitura batean, baina orduan ere *guzi* agertzen da haren ondotik:

- (66) Arritzatzu, diran guziak zuretzat dira (78)
- (67) Nik orain diran guziaz deitu eta esango diet (...) (91)
- (68) Nik aren lekuan egotera, ziran guziak erre eta kixkaliko nituen (100)
- (69) Jenobebak ziran guziak ezagutu zituen (127)

Horrenbestez, bidenabar eginiko "azken digresiorainoko guztia" burutu ondoan, hurrengo egitura aztertzen hasteko ordu da.

6. X ote, edo Y den

6.1. Egitura honek min egiten dio Akesolori, bere oharretan behin eta berriz adierazten duenez (etzana, berriro ere, nirea da):

- (70) Etzuen begiratzen egitera zijoan gauza *ona ote, edo gaiztoa zan*; baizik irabazi edo atseginen bat emango ote zion ala ez (44)
Akesoloren oharra: "Ona ala gaiztoa (jatorrago)"
- (71) agindu didatena baizik egiten ez det: *ona ote edo gaiztoa dan*, Golorekin Kondeak jakingo dute (63)
Akesoloren oharra: "ona ala gaitza, jatorrago"
- (72) Desdixadak etzekien *hilla ote, edo lo zegoen* (104)
- (73) errua *bere esposa Jenobebak ote, edo bere serbitzari Golok zuen*, oraindik zalantzan zegoen (106)
Akesoloren oharra: "Ote edo: Ala jatorrago orrelako esaeretan"
- (74) etzekien alabaña *amesetan ote edo esna zegoan* (114)

Garbi ikusten den bezala, *ala* soila nahiago luke Akesolok *ote*, *edo* bikote bitxi hori baino. Jatortasunaren bila bada ere, ordea, aldaketa jakingarriak ekarriko lituzke zuzenketa horrek:

- a) *Edo* juntagailuaren ordez *ala* ekarriko luke, hasteko. Ez dira berriak euskal gramatikagintzan *edo* eta *ala* juntagailuen arteko aldea ahalik zehatzen azaltzeko ahaleginak. *Ala*-ren erabilera izaten da maizenik azter- eta eztabaidagai hartzen dena. Axaleko edo sakoneko galdera bati dagokion juntagailua dela diote batzuk; disjuntzio eskusiboari dagokiola, berriz, beste batzuk¹². Batera zein bestera ulertu, dena den, "zerbait" berariaz adierazteko erabiltzen den juntagailu markatutzat dute *ala* gehientsuenek, *edo* markatugabetzat duten bitartean. Akesolok *ala* hobesten du goiko testuetarako, baina ez dut uste, halere, *edo* lekuz kanpo dagoela esan daitekeenik. Egitura bera da, eta ez *edo* juntagailua, Arruerenean "bitxi" gertatzen dena: *ote*, *ala*, izan ere, *ote*, *edo* bezain bitxi gertatuko litzateke.
- b) *Ote* partikula modala kenduta, berriz, honek eransten duen ñabardura galdu egingo litzateke. Zalantza kutsua eransten dio partikula horrek galderari¹³. Eta horrelako ñabardura galdua, oso txikia bada ere, aldatu egiten da perpausaren edukia.
- c) Eta azkenik, azkena ez bada ere, egituraren aldaketa ere ekarriko luke proposaturiko zuzenketak. Ez da hitz-aldaketa hutsa.

6.2. Ikus ditzagun, bada, aurrera gabe, *ote* partikula daramaten perpausak lotzen dituen koordinazio disjuntiboak har ditzakeen formak¹⁴:

- a) Inolako elipsirik gabea, hau da, *ote* + *aditza* multzoa perpaus bietan agerian duena: *txuria ote da edo beltza ote da?* gisakoa.

(75) (...) bizi ete zan ala il ete zan (Echta Jos 153)

- b) Perpausetako batean elipsia gauzatzen duena, hau da, aurreneko perpausaren edo bigarrenaren *ote* + *aditza* multzoa isilpean uzten duena: *txuria edo beltza ote da?* [hau da, *txuria* (*ote da*) *edo beltza ote da?*] edo *txuria ote da edo beltza?* [hau da, *txuria ote da edo beltza* (*ote da*)?] gisakoak, alegia. Hauetan, bistakoa denez, elementu errepikagarriak isildu egiten dira bi perpausetako batean, koordinazioan ohizkoa denez¹⁵:

(76) ittanoz ala zuka berba egin biar ete-eutsun ittaundu daustalako (Otx 131)

edo

(77) atsegin othe da, ala atsekabe? (Ax 514)

(12) Ikus, besteak beste, Villasante 1976, 25 hh, eta P. Altunak hari egindako iruzkina (*Mundaiz*, 7, 1977).

(13) Ikus *EGLU* II, 498 hh.

(14) Egiturari berari begiratzen diot atal honetan eta ez erabiltzen den juntagailuari. Egitura aipatzera-koan *edo* ipiniko dut beti, horren azpian bai *edo* eta bai *ala* irakur daitekeela jakinik, ordea. Adibideak, berriz, *OEH*-tik hartu ditudanez, *ala* daramatenak dira denak, hiztegi hori ez bait da oraindik *edo* berbara iritsi.

(15) Ikus guzti honetaz 9. oharrean aipatu liburuak.

Egitura eliptiko honek badu beste itxura bat ere, aski maiz erabilia: koordinazioa aditzaren ondotik ematen duena, aposizioan bezala (*nolakoa ote, txuria edo beltza?*)

(78) Zein ete zan aren erabagina, guzurra ala egia? (*Zav Fab RIEV* 1909, 31)

- c) Elipsia perpaus bietan egiten duena. Hirugarren aukera honetan *ote* + *aditza* multzoa isilpean utziko litzateke perpaus bietan. *Ote* ezin da, ordea, bietan gordean utzi, ez bait litzateke orduan inondik ere “berreskuragarria” izango. Bietako batean bederen agertu behar du, *ote* gabeko perpausak izango bait lirateke bestela biak ere. Aditza bai, bietan isilpean utzita ere, testuinguruaren laguntzaz berreskura daitekeena da. Honelakoak dira, beraz, hirugarren tankera honetako perpausak: *txuria ote, edo beltza?* [hau da, *txuria ote (da) edo beltza (ote da)?*] edo *txuria edo beltza ote?* [hau da *txuria (ote da) edo beltza ote (da)?*].

(79) Zenbat presuna dire, Bat othe ala bia? (Gç 213)

edo

(80) Zeinek othe du arrazoin? Munduak ala Jesu-Kristok othe? (Dh 113)

6.3. Hiru horietatik dira, beraz, *ote*-k koordinazioan hartu ohi dituen formak eta itxurak. Arruerenean, ordea, bestelako itxura bat hartzen du, batere ohizkoa ez dena, eta horretatik egiten du, hain zuzen ere, bitxi eta berezi samar: aurreneko perpausaren aditzaren elipsia egiten da eta bigarrenean *ote*-rena. Honela, esate baterako: *txuria ote, edo beltza da?* Eta egitura “nahasi” hori da bitxi egiten zaiguna, ez *edo* juntagailuaren erabilera.

Esan behar da, baita ere, garrantzizkoa izan daitekeelako behar bada, adizki sintetikoa duguia beti honelako perpausetan eta galdera zeharkakoa dela: *ote, edo ...den*.

Badirudi, bestalde, Akesolok juntagailu bakartzat duela *ote, edo* bikotea eta, horregatik, haren ordean *ala* nahiago lukeela. Kontuan hartu behar da, ordea, hirutan bederen *ote* eta *edo*-ren artean koma ipini zuela Arruek: *ote, edo*. Pentsa daiteke, beraz, etentxo bat badela partikularen eta juntagailuaren artean eta horrek, noski, gorago agertu dudana hipotesia sendotu baino ez du egiten: koma hori aditzaren hutsuneari dagokio nolabait. Edozein kasutan ere, ez da bidezko *ote-edo* lokuzio gisako zerbait dela pentsatzea.

7. -(e)nean, moduzkoa

7.1. Jakina denez, -(e)nean atzizkia daramaten perpausak denborazkoen saillean sartu ohi dira normalean, maiztasunari men eginaz, isilpean utzitako izena denborari dagokiona izaten bait da gehienetan: *joan garen (aldi/ordu/garai/egun...)ean* edo horren antzeko perpaus batetik sortu da, izena gordean utzirik, denborazko *joan garenean*¹⁶. Nominalizaturiko erlatibo dugu hor oinarrian.

Bere hartan esaeraz gorago eman dudana gisako azalpena eman daiteke hemen ere -(e)nean perpausari dagokionez: denborazko balioa “bere” egin du egitura horrek eta testuinguruak besterik adierazten ez badu, balio hori hartzen du beti. Horixe bait da, besterik adierazten ez denerako hitzunez “berenganatu” duten balioa. “Lexikali-

(16) Villasante, 1976, 103 hh, eta, bereziki, 104. orriko Mitxelenaren oinoharra.

zazio” hori da —eta ez testuingurua, zuzenean behintzat— isilpean utzitako izena berreskuratzeko bidea eskaintzen diguna. Eta horrexegatik, ohizko perpaus horietan, denborari dagokion adiera da berreskura daitekeena, baina ez adiera horretako zein izen utzi den zehazki isilpean¹⁷.

Testuinguruak, halere, bestelako balioa eman diezaioke isilpeko izenari eta, horren ondorioz, egitura berari. Horietako bat da, hain zuzen ere, Arrueren liburuko pasarte batzutan ageri dena eta, beste hainbatetan bezala, Akesoloren ohar bat edo beste eragin duena (etzana nirea da):

- (81) bada Goloren karta aiñ itxurazkoa, aiñ engañagarria zan (...), non Konde gizajoa zer pentsatu, eta zer egiñ *etzekienean geratu zan* (106)
Akesoloren oharra: “Zer egin etzekienez gelditu (sic): zer egin etzekitela (sic)”
- (82) Pozak eta errukiak, izuak eta ikus-gurak, guziak zer esan, pensatu, galdetu eta egiñ *etzekitenean zeuzkan* (122)
Akesoloren oharra: “Etzekitenean: Etzekitela”
- (83) Guraso zar biak alkarri begiratuaz, zer gertatzen zitzaizen *etzekitenean geratu*, eta gizon santu aren hitzak gorputz guziko ikara eman zien (135)
- (84) Dukearekin Dukearen serbitzari guziak arritu, zurtu, eta zer gertatzen zitzaizen *etzekitenean* beren nagusiakgana joan ziran (135)
- (85) bakarrik Duke Jaunak eseri, eta zer gertatzen zitzaizen *etzekitenean zeuden* (136)

7.2. Bost testu dira guztira eta bostek inguru beretsua dute: *-(e)nean* atzizkia daraman aditza *jakin* da guztietan eta perpaus nagusiarena, berriz, nolabait ere *egoera* adierazten duena [*geratu, egon*, (norbait horrela) *eduki*, (horrela) *joan*]. Moduzko adiera du, beraz, *-(e)nean* perpausak horrelako testuetan, *nola* galderari erantzuten diolarik. Egun, Akesolok ondo erakusten duenez, *-(e)la* atzizkiaren bitartez egiten dira horrelako perpausak: *zer gertatzen zitzaizen ez zekitela zeuden*. Eta baita Arrueren garaian ere, Lardizabalen ondoko testuan ikus daitekeenez:

- (86) Erantzuera onekin jakintsua utzi zuen, zer esan etzikiela (74)

7.3. Ez da zer harritu, dena den, egitura horri moduzko balioa ematen zaiola-eta, euskal gramatikak zabalik duen bidea bait da. *Egon* eta gisa horretako aditzen errejimenaz aztertzen badugu, honen barnean *nola* osagarria ere sartzen dela ikusiko dugu eta osagarri hori adberbioen bidez bezala inesiboaren bidez ere, besteak beste, egin daitekeela: *ondo egon; bakean egon*. Azken aukera hau da, hain zuzen, *-(e)nean* egiturak baliatzen duena. *Bakean egon* eta *ez dakienean egon* elkarren pareko lirarteke, hortaz, *ondo egon* eta *ez dakiela egon* diren bezalaxe.

Isilpean utzi den izena zein den ezin da zehaztu hemen ere, baina esan daiteke, hori bai, *egoera* adierari dagokiola nolabait: *ez dakien egoeran geratu*, edo horren antzeko zerbait, da *ez dakienean geratu* perpausaren azpian dagoena.

Egitura hori, bestalde, ez da erlatibozkoa, aurreko erreferenterik ez duen izenlagunari dagokiona baizik. Isilpean utzitako izena, izan ere, perpaus nagusikoa da eta ez, erlatiboetan gertatzen den bezala, bai mendekoarena eta bai nagusiarena.

(17) Aurreko oharrean aipatu lekuan Mitxelena izen batzuk ematen ditu egitura horretako elipsiari legezkiokkeenak, baina *vel simile* gaineratuz zerrrenda irekia uzten du.

Azken ohar bat egin daiteke, azterketari amaia eman aurretik: mendeko perpau-saren aditza *jakin* da beti, gorago esan den bezala. Aztertzen ari garen egitura hau "egitura egina" eta nolabait "finkatua" dela pentsatzeko bide ematen digu horrek, beharbada, *ezjakinean egon* esaeraren pareko forma jokotua.

8. -(e)n(a) bezala

8.1. *Bezala* adberbioaren ohizko erabilera berdintasunezko erkaketari dagokiona da, -(e)n atzizkia daraman adizkiaren ondoan emana, azken hau partez edo osoz isilpean utzi ez bada behintzat: *aitak egin duen bezala*, *aitak egin bezala*, *aitak bezala*. Moduzko erkaketa da, noski, horrela gauzatzen dena: *aitak egin duen beza-la*, hots, *aitak egin duen moduan*¹⁸.

Arrueren liburuan, ordea, bestelako erabilera duten testu batzuk aurki daitezke.

a) Batzuk -(e)n *bezala* forma gordez, moduaz bestelako balioa erakusten dute:

(87) aurtxo au zuk eman didazu (...); bada zure doaya dan bezala, zuri dagokizu, eta zuri eskañtzen dizut (52)

(88) eta aiñ kasia eta jakintsua dan bezala, erregutuko diot, erakus dizadala nola Dukeari eta Dukesari nere enkargua aditzera ongien eman al nizayekeen (132)

(89) bada Ebanjelioak, Jaungoikoaren hitza dan bezela, berez dauka bera sinisten duten guziak doatsu egiteko indarra (141)

b) Beste batzuk, berriz, bai balioa eta bai forma bera ere moduzkoak ez bezalakoak dituzte, -(e)n nominalizatu egiten bait da, mugatzailea eta kasu-markak hartuz:

(90) Alaba bat baizik etzuten, eta au Jenobeba zan, zeña biotz guztitik maite zutena bezala, ardura, kontu eta arretarik andienaz azitzen zuten (35)

(91) Jenobebak, Gologan gauza onik etzekusanak bezala, Kondearentzat karta bat eskribatu zuen (45)

(92) Golok bere nagusiaren berri ondo zekienak bezala, ezagutzen zuen, Kondea zuzen, errukitsu eta prestua zala (...) (46)

8.2. Agerikoa denez, balioari gagozkolarik, perpau horiek ez dira, zehatz harturik behintzat, konparazioari dagozkionak. Esplikatiiboak dirudite, hau da, -(e)nez atzizkiaren bitartez edo *partizipio* + *-ik/ki* egituraren bitartez ematen direnen parekoak: *ondo zekienak bezala*, *ondo zekienez*, *ondo jakinik*... Villasantek -(e)n *aldetik* egitura ere aipatzen du, "en cuanto que" adiera duelarik¹⁹.

Erdararen eragina ukaezina da egitura horretan, nik uste, gaztelaniazko *como*-ren balio esplikatiiboak erakusten duen bezala. *Nola* edo *zelan* galdekarien bidez ere eman izan ohi dira inoiz horrelakoak: *nola ondo zekien* (...).

8.3. Bigarren multzoko testuetan, berriz, balioarekin batera forma bera ere aldatu egiten da. Deklinatu egiten da -(e)n perpausa, aurretik dagokion izenarekiko ko-

(18) Ikus Villasante, 1976, 115 hh, eta Mitxelenaen oinoharra forma mugatuari dagokionean.

(19) Ibid. 116.

munztadura gordeaz: *zeina ... zutena bezala; Golok ... zekienak bezala*. Hor ere, erdarazko "como quien" edo horren antzekoen eragina soma daitekeela uste dut.

Lardizabalenean ere egitura eta balio honetako pasarte bat baino gehiago irakur daiteke:

- (93) baña Jesus-ek, ayen berri ondo ziekienak bezala, erantzun zien, eta bere egiña garbitu zuen (50)
- (94) Jesus-ek, bekatarien billan mundura etorriak bezala, biotzean ukitu zion (55)
- (95) Gero Jainkoari eskatu zioten, guzien biotzak ezagutzen dituenak bezala, iragarri zizayela, bi ayetatik zein aututzen zuen, Judas-en lekuan esertzeko (159)
- (96) baña, mundua guzian zabaltzen zijoan Elizaren kontua, bere gañ zeukanak bezala, ibilli-bear andiak izan zituen (224)

Azken oharra

Artikulu hau idatzi eta gero, J. I. de Iztuetaren *Guipuzcoaco Provinciaren Condaira edo Historia* (1847) liburu luze baina interesgarria irakurtzeko aukera izan dut eta han ere aurkitu ditut hemen aztertu ditudan egitura "jakingarrien" adibideak, ISri dagozkionak ugariago eta perpaus elkartuari dagozkionak urriago. Horrela, hasteko, *X-rekin Y* egitura kopulatiboa guztiz maiztasun handikoa da Iztuetarenean ere. Bi pasarte dira aipagarri, batez ere, hemen esandakoa sendotu egiten bait dute; egitura hau bitarikoa dela, alegia, hirugarren elementua juntatzeko ohizko *eta* juntagailua erabiltzen delarik (etzana nirea beti, ondoko aipametan ere):

- (97) *Donostiarequin Hernani eta Astigarraga* mugatzen diraden toquian (127)
- (98) *Provinciaco aitzac dauzcate gordeac / Landare ederraquin berar ta loreak* (166)

Harako, berriz, bi pasartetan baizik ez dut aurkitu. IS luzearen giltz-hitza da bietan ere, ondoren koma daramalarik. Lan honetan adierazitako susmoa sendotu egiten du horrek: izenlagunaren kasuan ez bezala, hitz honen eta segidako sintagmaren artean ententxoren bat gertatzen ote den susmoa, alegia:

- (99) Ibai au berpera da *araco, anciñaeraco gauza-azaldari Pomponio Mela, eta Tolomeo jaquintiac beren izcribu gogoangarrietan icendatu izan zutena* (110-111)
- (100) (...) eguin izan zuten, *araco, aomen andico ontci La Capitana del Océano ditu izan citzaiona* (126)

Bere hura egitura ere ez da maiztasun handi-handikoa. Behin lehen graduko erakuslea daramala ageri da eta beste hirutan hirugarren gradukoa duela. Lauetan, ordea, gorago esan bezala, erakusleari dagokion izena aurrean aipaturik ageri da:

- (101) (...) uztar-idi banaca batzuc (...) *eta beren oequin itzaia* irten oiciran (178)
- (102) (...) beren Erregueren (...) biurtu ziran Errira *beren arequin* arroturic (299)
- (103) (...) armac (...) ceintzube *beren aequin* lasterrean joan ciran (390)
- (104) (...) Galeonera eraman *eta beren arequin irten ciran itsas zabalera* (430)

Azkenik, *-(e)rainoko guzia* baino maizago ageri da *-(e)rainokoa* soila, erabilera beretsua duelarik. Goiko kopulatiboarekin batera ageri da behin egitura hau:

- (105) cergaitic *ibai andiaquin erreca cistor-etarañoco guztia*c dituen ezcalu mazcar, aingura ta amorraiz osotoro josiac (201-202)

Erdarazko "hasta"ren oihartzun garbia du, ene ustez, honako testu honek:

- (106) Erri onetan *ume chiquietarañocoac* daquite (...) (195)

Egitura honen balio enfatikoa, bestalde, argi ageri da beste honako testu honetan:

- (107) ara nolaco carta pozgarría izcribatu izan cion bere escuz *sobre-escritorañoco guztia* Ondarribiaco Erriari (372)

Perpaua konposatuari dagozkion beste hiru egituretan urriagoa da Iztueta, esan bezala. Inoiz edo berriz erabiltzen du, hori bai, erdararen eragina izan dezakeen *-(e)n(a) bezala* egitura, bai mugagabe eta bai mugatzailea duelarik, balio esplika-tiboaz:

- (108) Guipuzcoaco Provinciatic, bere gauza guztia garbiroqui *nai cituenac bezala*, igorri cituen Diputaduac ostera Francesagana (393)
 (109) eta bertan jaio ta *bataiatua zan bezala*, lurreratua izan zan Alegueriaco Elizan (452)

Bibliografia eta Laburdurak

- OHAR NAGUSIA: *harako ...-a eta X ote, edo Y den* egiturei dagozkien 3. eta 6. ataletan, ondoko bibliografian jasotzen ez den erreferentzia asko ematen da. OEH-n, *harako eta ala* hitzetan, ageri diren adibideak dira eta handik hartu ditut laburdurak eta guzti.
- Arrue, G., 1858, *Santa Jenobebaren bizitza*, L. Akesolok prestatuturiko edizioa (Klasikoak 8, Erein, Donostia, 1987).
- , 1885, Kristobal Schmid, *Brabante-ko Genoveva-ren bizitz arrigarri mingarria* (Itxaropena, Zarautz, 1960).
- Azkue, R. M^a., 1905, *Diccionario Vasco-Español-Francés* (LGEV-ren edizioa, Bilbao, 1969).
- , 1925, *Morfología Vasca* (LGEV-ren edizioa, Bilbao, 1969).
- EGLU I, *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak I*, ik. Euskaltzaindia.
- EGLU II, *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak II*, ik. Euskaltzaindia.
- Euskaltzaindia, 1985, *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak I* (Bilbo).
- , 1987, *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak II* (Bilbo).
- Iztueta, J. I. de, 1847, *Guipuzcoaco Provinciaren Condaira edo Historia* (LGEV, Bilbao, 1975).
- Lakarra, J., 1983, "Oharrak zenbait arkaismoz" *ASJU* XVII, 41-68.
- Lardizabal, F. I. de, 1855, *Testamentu Berriko Kondaira edo Historia*, A. Irigoyen-ek prestatuturiko edizioa (Bilbao, 1957) LGEV.
- MEIG III, *Euskal idazlan guztiak III*, ik. Michelena.
- Michelena, L., 1964, *Textos Arcaicos Vascos* (Minotauro, Madrid) 2. arg. *ASJU*-ren Gehigarriak 11, Donostia 1990.
- , 1978, "Miscelánea filológica vasca I" *FLV* X 29 [= *PT*, 363 hh].
- , 1987, *Orotariko Euskal Hiztegia, I, A-Ama* (Euskaltzaindia, Bilbao).
- , 1989a, *Orotariko Euskal Hiztegia II, Ame-Asd* (Euskaltzaindia, Bilbao).
- , 1989b, *Euskal idazlan guztiak III* (Klasikoak 23, El Mensajero, Bilbao).
- OEH, *Orotariko Euskal Hiztegia*, ik. Michelena.
- Villasante, L., 1976: *Sintaxis de la oración compuesta* (Colección Eleizalde 4, EFA, Oñate).